

پیشکش

رامحمای دانش پژوهی
بر اساس ریست امام علی

علامه حسن زاده آملی

به قلم:

سید مرتضی حسینی کمال آبادی

- شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۰۴-۳۳۷۴-۱
- وضعیت فهرست نویسی : فیا
- یادداشت : کتابنامه
- عنوان دیگر : راهنمای دانش پژوهی بر اساس زیست نامه علمی علامه حسن زاده آملی
- موضوع : حسن زاده آملی، حسن، ۱۳۰۷ -
- موضوع : دانش و دانش اندوزی اسلامی
- موضوع : دانش و دانش اندوزی
- موضوع : مجتهدان و علما - ایران - سرگذشتنامه
- رده بندی کنگره : ۱۳۹۴ ص ۵۳/۳ HP۵۵۵
- رده بندی دیویی : ۲۹۷/۹۹۸
- شماره کتابشناسی ملی : ۳۹۹۳۶۱۶

تشنه دانش

سید مرتضی حسینی کمال آبادی

ویراستار: ابوالفضل علیدوست

صفحه آرا: سرکار خانم جاسمی

امور هنری: سید حجت الله موسوی

چاپ اول / زمستان ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

آدرس: ایران، قم، پردیسان، بلوار شهید حسین
مولوی، پارک علم و فناوری، طبقه ۱

تلفن: ۰۲۵-۳۲۸۱۳۵۰۵

فروشگاه مجازی: www.arabadib.ir

تهران: یادگار امام، پایین تر از خیابان آزادی،
تقاطع طوس، کوچه فغانی، کوچه عباسی، پ ۱۴.
۶۶۴۶۷۹۰۱-۰۲۱

فروش آنلاین: www.tafrid.ir

قم، صفائیه، نبش کوچه ۱۵ پ ۲ کتابفروشی
فیاض پور، ۰۹۱۲۲۵۲۲۲۶۰

۱۷	پیشگفتار.....
۱۹	مقدمه.....
۱۹	مبحث یکم: ضرورت تدبیر در تحصیل.....
۲۲	مبحث دوم: ضرورت داشتن الگویی نیکو.....
۲۶	مبحث سوم: پیشینه تحقیق.....
۲۷	مبحث چهارم: ساختار کتاب.....

بخش یکم: مقام‌های تحصیل

۳۳	مقدمه.....
۳۵	مقام اول: استاد.....
۳۶	مبحث یکم: شاخص‌های انتخاب استاد.....
۳۶	شاخص یکم: استادِ استاددین.....
۳۸	شاخص دوم: استادِ چیره‌دست.....
۴۱	شاخص سوم: استادِ ملای کتابی.....
۴۲	شاخص چهارم: استاد، مُخرّکِ قیادی.....
۴۴	شاخص پنجم: استادِ شاگردپرور.....
۴۵	۱. پیری.....
۴۵	۲. تدریس بسیار.....
۴۶	۳. نحوه بیان.....
۴۷	شاخص ششم: استاد، پروراننده فکر و روح.....
۴۹	مبحث دوم: تعارض گزینش‌ها با شاخص‌ها.....
۵۱	مبحث سوم: گستره صدق استاد و حریم او.....
۵۵	مبحث چهارم: توجه به استاد.....
۵۶	خاطره یکم: حسن زاده و آسیدمهدی قاضی.....

۵۷	خاطره دوم: حسن زاده و علامه طباطبائی
۵۷	خاطره سوم: حسن زاده و علامه شعرانی
۵۸	خاطره چهارم: حسن زاده و استاد فاضل تونی
۵۹	مقام دوم: کتاب و تراث
۵۹	مبحث یکم: کتاب و کتابداری
۶۷	مبحث دوم: تراث‌شناسی و تراث‌داری
۶۸	مبحث سوم: تراث
۶۸	گفتار یکم: حفظ نسخه‌های خطی
۷۸	۱. کشف الحجاب والأستار
۷۸	۲. مرآت اللبس
۷۸	۳. کشف الأستار
۷۸	۴. الذریعه
۸۰	گفتار دوم: صیانت از فکر اندیشمندان
۸۱	گفتار سوم: عرضه تراث
۸۳	گفتار چهارم: کتاب درسی
۸۴	۱. کم حجم و مصحح
۸۴	۲. ماندگاری کتاب
۸۷	گفتار پنجم: انس و احترام به کتاب
۹۱	مقام سوم: مطالعه آزاد
۹۱	مبحث یکم: ضرورت مطالعه آزاد
۹۲	مبحث دوم: شیوه مطالعه آزاد
۹۵	مقام چهارم: سؤال و اقتضای آن
۹۵	مبحث یکم: سؤال
۹۶	مبحث دوم: بایسته‌های سؤال
۹۶	یکم: چه پرسشی؟

۹۸	دوم: چه زمانی؟.....
۱۰۲	سوم: نحوه سؤال کردن.....
۱۰۴	چهارم: رعایت خلق استاد.....
۱۰۵	مقام پنجم: مباحثه.....
۱۰۵	مبحث یکم: چیستی مباحثه.....
۱۰۵	مبحث دوم: چرایی مباحثه.....
۱۰۶	مبحث سوم: چگونگی مباحثه.....
۱۰۹	مقام ششم: تکرار و ملکه کردن اصطلاحات و علوم.....
۱۱۰	مبحث یکم: تکرار و معید.....
۱۱۳	مبحث دوم: تکرار و انس با وجیزه‌ها.....
۱۱۶	مبحث سوم: تکرار و اهتمام خاص به اصطلاحات.....
۱۱۹	مبحث چهارم: حفظ اصطلاحات.....
۱۲۰	مبحث پنجم: شیوه‌های تکرار.....
۱۲۰	گفتار یکم: مطالعه دوره‌ای.....
۱۲۱	گفتار دوم: حل تمرین.....
۱۲۱	گفتار سوم: مباحثه دوره‌ای.....
۱۲۲	گفتار چهارم: تکرار محفوظات.....
۱۲۳	مقام هفتم: نویسندگی.....
۱۲۳	مبحث یکم: ارزش نویسندگی.....
۱۲۴	مبحث دوم: نویسندگی به فارسی.....
۱۲۴	گفتار یکم: جایگاه‌شناسی زبان فارسی.....
۱۲۷	گفتار دوم: راه کارهای تقویت قلم فارسی.....
۱۳۱	مبحث سوم: قلم‌زدن به عربی.....
۱۳۱	گفتار اول: جایگاه‌شناسی زبان عربی.....
۱۳۲	گفتار دوم: نویسندگی به زبان عربی و نظام آموزشی حوزه.....

۱۳۸	مبحث چهارم: خوشنویسی
۱۴۳	مقام هشتم: تقریر و بایسته‌های آن
۱۴۳	مبحث یکم: تاریخچه تقریرنویسی
۱۴۶	مبحث دوم: فواید تقریرنویسی
۱۴۷	مبحث سوم: شیوه تقریرنویسی
۱۴۸	مبحث چهارم: سازه تقریرات
۱۴۸	مبحث پنجم: آفات تقریرنویسی
۱۴۹	آفت یکم: خلط تحقیق و تقریر
۱۴۹	آفت دوم: حذف نام مقرر
۱۴۹	۱. سوء استفاده از اسامی
۱۵۱	۲. ابراز ارادت تقریرنویس
۱۵۵	مقام نهم: مقام شرح و اقتضای آن
۱۵۵	یکم: احاطه کامل بر متن
۱۵۵	دوم: مقصود پدیدآورنده
۱۵۶	سوم: شرح متن، نه نقد آن
۱۵۸	آسیب‌شناسی شرح
۱۶۱	مقام دهم: تحقیق و اقتضای آن
۱۶۳	مبحث یکم: تتبع
۱۶۴	مبحث دوم: بایسته‌های تتبع
۱۶۴	یکم: نقل مطلب از مردان علم
۱۶۶	دوم: عطف و ارتباط
۱۶۷	سوم: آدرس‌دهی
۱۷۲	مبحث سوم: تفکر
۱۷۳	مبحث چهارم: سازه تحقیقاتی
۱۷۷	مقام یازدهم: نقد و اقتضای آن

۱۷۸	بایسته‌های نقد.....
۱۷۸	یکم: ارزش نقدنویسی.....
۱۸۲	دوم: راهی برای نقدنویسی.....
۱۸۲	سوم: حمل بر محمل صحیح.....
۱۸۳	چهارم: عدم خروج از جاده عدل و انصاف.....
۱۸۵	مقام دوازدهم: حاشیه‌نویسی.....
۱۸۹	بایسته‌های حاشیه‌نویسی.....
۱۹۱	مقام سیزدهم: نظام آموزشی حوزه علمیه.....
۱۹۱	مبحث یکم: دیدگاه‌شناسی.....
۱۹۲	مبحث دوم: جهت‌گیری در قبال نظام آموزشی.....
۱۹۲	دیدگاه یکم: نظام سبزی.....
۱۹۳	دیدگاه دوم: نظام انصاف.....
۱۹۳	دیدگاه سوم: نظام پایه.....
۱۹۷	مقام چهاردهم: مدیریت نابسامان.....
۱۹۷	دیدگاه یکم: بازگشت به عقب.....
۱۹۸	دیدگاه دوم: پیشرفت.....
۱۹۸	دیدگاه سوم: پیشرفت و تقویت.....
۱۹۹	۱. درگیری با نظام آموزشی.....
۱۹۹	۲. افسردگی.....
۱۹۹	۳. اقتصاد.....
۲۰۰	۴. انتظار حوزه و جامعه.....
۲۰۳	نتایج بخش اول.....

بخش دوم: منازل تحصیل

۲۰۹	مقدمه.....
۲۰۹	مبحث یکم: ضرورت خودشناسی.....

۲۱۱	مبحث دوم: سهم دانش تحصیل دانش از اخلاق.....
۲۱۳	منزل یکم: عطش و طلب.....
۲۱۷	منزل دوم: همت.....
۲۱۹	منزل سوم: صبر.....
۲۲۵	منزل چهارم: استقامت.....
۲۲۶	مبحث یکم: استقامت و رفع موانع.....
۲۳۰	۱. یثیمی و لطیمی.....
۲۳۱	۲. بی خانمانی.....
۲۳۲	۳. تنگدستی.....
۲۳۴	۴. گرسنگی.....
۲۳۵	۵. مسئولیت.....
۲۳۹	منزل پنجم: ترویج قلب.....
۲۳۹	مبحث اول: وصیت ابن سینا و عصر.....
۲۴۰	مبحث دوم: شرح وصیت نامه.....
۲۴۹	۱. کلیله و دمنه.....
۲۵۰	۲. جوامع الحکایات.....
۲۵۵	۳. زندگینامه شهیدان دفاع مقدس.....
۲۵۷	منزل ششم: مصاحبت.....
۲۵۷	مبحث یکم: تأثیر تکوینی از هم نشینی.....
۲۵۸	مبحث دوم: بایسته های هم نشین طلبه.....
۲۵۸	یکم: حُسن فعلی.....
۲۵۹	دوم: حُسن فاعلی.....
۲۶۱	مبحث سوم: فرار از هم نشین بد.....
۲۶۳	مبحث چهارم: ملاقات بزرگان.....
۲۶۷	منزل هفتم: توقف و تثبیت.....

۲۷۶	مبحث یکم: توقف از ورود به اختلاف بزرگان
۲۷۷	مبحث دوم: قدم به وفق استعداد
۲۸۲	مبحث سوم: توقف از خروج از هویت
۲۸۷	مبحث چهارم: توقف از کارهای ناپایدار
۲۸۹	مبحث پنجم: توقف از نسبت مذهب به کسان
۲۹۵	منزل هشتم: نظم
۲۹۶	مبحث یکم: نظم در مدیریت شئون
۲۹۷	گفتار یکم: نظم در شکوفایی شأن تبلیغ
۳۰۲	گفتار دوم: نظم در شکوفایی شأن تدریس
۳۰۳	گفتار سوم: نظم در شکوفایی شأن پژوهش
۳۰۴	مبحث دوم: نظم در شأن تحصیل
۳۰۴	گفتار یکم: نظم در ادب و خیر استاد
۳۰۶	گفتار دوم: نظم در پیشرفت تحصیلی
۳۰۶	گفتار سوم: نظم در دفتر کار
۳۰۹	منزل نهم: مزاج
۳۰۹	مبحث یکم: مزاج و تأثیر آن بر نفس
۳۱۰	مبحث دوم: بهره از جوانی
۳۱۳	مبحث سوم: رعایت نکات پزشکی
۳۱۴	مبحث چهارم: ورزش
۳۱۷	منزل دهم: محاسبه
۳۲۱	نتایج بخش دوم

بخش سوم: اهداف

۳۲۵	مقدمه
۳۲۷	هدف یکم: تحصیل علوم دینی
۳۲۸	مبحث یکم: بُعد جامعیت

۳۳۱	مبحث دوم: جامعیت و اجتهاد.....
۳۳۴	مبحث سوم: بُعد تخصص.....
۳۳۷	هدف دوم: پروراندن عالمان دینی.....
۳۳۷	مبحث یکم: ضرورت تدریس.....
۳۳۸	مبحث دوم: تدریس چهل ساله.....
۳۴۱	هدف سوم: تبلیغ.....
۳۴۲	مبحث یکم: تبلیغ در آینه روایات.....
۳۴۵	مبحث دوم: علامه مبلغ.....
۳۴۹	هدف چهارم: تحقق مقاصد دین.....
۳۵۰	مبارزات سیاسی اسلام.....
۳۵۲	جانباز انقلاب.....
۳۵۵	اقامه نماز جمعه در آمل.....
۳۵۷	پشتیبان انقلاب و ولی فقیه.....
۳۶۳	نتایج بخش سوم.....

بخش چهارم: پیوست‌ها

۳۶۷	پیوست یکم: زیست‌نامه اجمالی.....
۳۷۱	پیوست دوم: آموزه‌ها.....
۳۷۹	پیوست سوم: روزشمار آثار.....
۳۸۷	پیوست چهارم: اشک شوق پدر علامه حسن‌زاده آملی.....
۳۹۱	پیوست پنجم: کتاب‌شناخت مدیریت دانش پژوهی در حال طلوعی.....
۳۹۳	کتابنامه.....

پیش‌گفتار

سپاس خدای را به «قرآن» را ریسمان و دستاویز رسیدن انسان به سوی خود قرارداد؛ به علاوه بیکران بر پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله که بشیر و نذیر خداوند به سوی خلق است و بر عزت او که هر یک قرآن گویایند.

رحمت فراگیر و ماندگار خداوند بر امام خمینی رحمه الله و تمامی شهدای انقلاب اسلامی که خلف صالح ایشان کربلا بودند و حضرت آیت الله خامنه‌ای حفظه الله که مصداق بارز یرفع الله الذین آمنوا منکم... و بصیرت موşkافانه‌اند.

رحمت خداوند بر همه عالمان دین، مجاهدان، اهل اکبر، بویژه علامه امینی صاحب *الغدیر*، علامه مجلسی صاحب *بحار الانوار*، شیخ *انظم انصاری* صاحب *رسائل و مکاسب*، آیت الله شیخ محمدحسن نائینی صاحب *جواهر الکلام*، صدر المتألهین شیرازی صاحب *أسفار*، علامه طباطبائی صاحب *المیزان*، آقابزرگ تهرانی صاحب *الذریعه* و مولی مهدی نراقی صاحب *جامع السعادات* و بر همه مبلغان دین مبین اسلام که فراخوان دهندگان مردم به سوی خداوند.

عرض ادب و فروتنی محضر همه آموزگاران که مظهر اسم شریف «محبی» خداوند هستند و جان تشنه طالبان را به آب حیات دانش، زنده می‌دارند؛ و نیز بر پدر و مادر گرامی‌ام که مرا تربیت کردند و راه نمودند. رحمت خدا بر همگان باد!

www.ketab.ir

مقدمه

امام مجاهد رحمته الله علیه در باب ضرورت داشتن راهنما می‌فرماید: «هَلَكَ مَنْ لَيْسَ لَهُ حَكِيمٌ مُرْشِدٌ» ملاک شد کسی که راهبری حکیم نداشته باشد.^۱

بر این اساس، ابتدا به مقتدایان و راهنمایان راستین، وظیفه دانش‌اندوزان است تا به چگونگی روند که ره‌روان رفتند.

مجموعه پیش‌رو یافته‌های است که اولاً بر اساس درک همین ضرورت، و ثانیاً با محوریت نکاتی از زندگانی علامه حسن‌زاده آملی — که خود برای پویندگان علم و دانش مقتدای راستینی است — شکل گرفته.

بحاست که پیش از آغاز مطالب اصلی کتاب، چهار مبحث مورد توجه قرار گیرد:

مبحث یکم: ضرورت تدبیر در تحصیل

نیاز انسان به تدبیر و مشورت با دیگران در تصمیم‌گیری، «حجاب و به کارگیری راه حل‌های مناسب در زندگی بر کسی پوشیده نیست. انسان بی‌برنامه و بدون تدبیر، ره به بی‌راهه خواهد برد.

تحصیلات علوم دینی گردنه دشواری است که هزاران نفر برای گذر از این گردنه پرفراز و نشیب به راه می افتند، اما اندک افرادی به موفقیت دست پیدا می کنند. توفیق در این راه پس از یاری طلبیدن از پروردگارِ علیم، به تدبیری بسیار دقیق و خواستنی مصرانه نیاز دارد. این وادی، غربالی است که آخر کار، جز گوهرهای ناب را نگه نمی دارد و دم به دم ندا می دهد:

عنقا شکار کس نشود دام باز چین

اگر پای در دامن دانش پژوهان نشسته باشید، دانش پژوه سردرگم، کم نخواهید دید. و این سه مبنای کهنسال.

کاسه «چه کنم، چه کنم» بر دست گرفتن دردی را دوا نمی کند. تا خود زمام امور خویش بدست نگیریم کاری پیش نخواهد رفت؛ از خویش به خویش نزدیک تر نداریم. بار خود را به دوش دیگران میفکنیم که آنان برایمان تصمیم گیری کنند و به جای ما بر مسند تفکر بنشینند. هر جا و با هر کس، تویی و کسی با تو نیست؛ با «تن» ها چنانی که تنهایی؛

سرا خالی است از یگانه، می نوش که جز تو نیست. ای مرد یگانه

با توجه به آن که علوم دینی و ابعاد علمی آن متعدد است و شیوه برخورد با هریک غیر از برخورد با دیگری می باشد، شایسته است که فرد به تعداد علوم دینی شناخت داشته باشد؛ یعنی بداند که مهار چند رشته

علمی در انتظار اوست و در مرحله بعد، مدیریت هر یک از آن‌ها را فراگیرد. از هر کدام از این دو شناخت که غفلت ورزیده شود، انسان در دست این رشته‌ها بازی می‌خورد و به جای آن‌که محصل، دانش‌ها را مدیریت کند، این دانش‌ها هستند که دانش‌پژوه را به این طرف و آن طرف می‌کشاند. با توجه به اهمیت دین و جایگاه روحانیت در میان مردم، باید گفت سردرگمی در این مسیر نه بازی کردن با دُم شیر، بلکه سر در دهان شیر کردن است؛ این رشته‌ها به دین خدا مربوط بوده و دین خدا نیز ناموس خداست و حق متعال هم عزیز صاحب انتقام است؛ بنابراین جای آن دارد که انسان با احاطه قلم به دارد:

خَلِیْلِ، قَطَاعُ الْقِیَافِ السِّیِّئِ الْخَمْسِ کَثِیْرٌ وَأَمَّا الْوَاصِلُونَ قَلِیْلٌ^۱

هر چند، هر رشته‌ای از این علوم، تدبیری مخصوص می‌طلبد؛ برخی شیوه‌ها، فرارشته‌ای است و رعایت آن‌ها در هر دانشی ضروری است. این نوشته در صدد بیان قواعد عام مدیریت تحصیل در عالم تعلیم است. برخی از دانش‌پژوهانی که وارد حوزه علمیه می‌شوند، بدون معنویت حوزه و بی‌خبر از رشته‌های علمی آن می‌باشند. در واقع با یک بال این سیم‌رخ آشنایند و از بال دیگر آن که دانش‌های متعدد است، غافلند.

۱. دوست من، سالکان بیابان‌ها برای رسیدن به قُرْگاه سیارند، ولی به مقصد رسیدگان اندک‌اند.

این، در حالی است که صنف روحانیت، ناگزیر است به دانش‌های متعددی عالم باشد؛ دانش‌هایی از قبیل صرف، نحو، بلاغت، تجوید، احکام، منطق، کلام، فقه، اصول، تاریخ، تفسیر، فلسفه، عرفان، رجال، درایه، ادیان، فرق و مذاهب و علوم قرآنی.

این رشته‌های متعدد، در هر سال تحصیلی یکی پس از دیگری به دانش‌رویه روی آورند. طلبه اگر با مدیریت و تفکر سازمان‌یافته با این رشته‌ها برخورد نکند و از این شاخه به آن شاخه بپرد، صرفاً برخی اطلاعات عمومی و ناقص درمی‌یابد و هیچ عرصه‌ای از تحصیل، تدریس، تحقیق و تبلیغ موفق نخواهد بود.

از این‌رو در این عرصه، کسانی می‌توانند موفق باشند که از توان مدیریتی بالایی برخوردار باشند، یا این که این توان را به دست بیاورند، و تا آن جا به تقویت این بُعد پردازند که به یک «نظام‌واره مدیریتی» نایل شوند و بتوانند جریان‌های علمی را که به سمت آن‌ها می‌آید، تحت اختیار داشته باشند. دانستنی است که صرف درس خواندن زیاد، ما را به مقصود نمی‌رساند؛ بلکه موفقیت وقتی حاصل می‌شود که این تلاش‌های بی‌وقفه در یک نظام فکری به سوی هدف، مدیریت شوند.

مبحث دوم: ضرورت داشتن الگوی نیکو

شرح حال بزرگان دانش و دین، سرمشق نوسفران و راهیان عالم علم و عمل است و موجب فزونی بصیرت و تربیت در مسیر ترقی است.

زندگینامه اصحاب علوم و فنون، به ویژه عالمان دین، برای همه طبقات اجتماع، بویژه طلاب و دانشجویان از هر جهت مفید است. ولی دریغا که عالمی از معارف را نتوانستیم ثبت کنیم و صاحبان آن مخازن اسرار، عالم خاکی را وداع گفتند.

باید همت بر آن داریم که اسرار موجود در نهانخانه شخصیت بزرگان دین با اشکار سازیم و مطالب بلندی که در مخزن شخصیت صاحبان گذشته است، بر سبوح روزگار نقش زنیم.

حکیم فرزانه حضرت آیت الله حسن زاده آملی، نمونه ای بی بدیل از فرهنگ جامع اسلام در عصر حاضر است. معظم له که از خرمن استادان گرانقدری بهره گرفته، در علوم نقل و عقلی از استادان مسلم زمانه به شمار می رود. احاطه کامل استاد در علوم دینی از تفسیر، حدیث، فقه، فلسفه، عرفان، ادبیات عرب گرفته تا علوم ریاضی و نجوم و آشنایی با زبان فرانسه از یک سو و سیروسلوک های معنوی و ریاضت های شرعیه الهیه و مراقبت های مستمر با عارفان واصل از سوی دیگر، از حضرت ایشان شخصیت جامع الاطراف و جامع مقامات روحیه و عانی و موفق در خرق حجب ظلمانی و نورانی ارائه کرده است.^۱

زیست نامه علمی آیت الله حسن زاده آکنده از خاطرات درس آموز تحصیلی است و کمتر دانشمندی را می توان یافت که بدان پایه در ابعاد مختلف دانش اندوزی، دارای خاطرات درس آموز باشد، از این رو بر آن

۱. آیت حسن (جشن نامه بزرگداشت استاد حسن زاده آملی) مقدمه.

شدیم تا از زندگینامه علامه حسن‌زاده‌آملی کمال استفاده را برده و از آن چشمه دانش، دل را مصفا کنیم بدین هدف که بتوانیم از زیست‌نامه علمی ایشان، الگویی مدون استخراج شود و در دسترس طلاب و دانشجویان قرار گیرد.

در اروپا درباره شخصیت افرادی مانند شکسپیر، بالزاک، گوته و ویکتور هوگو و دیگران هزاران کتاب و مقاله نوشته شده است؛^۱ اگر چنین است، مسلماً نکته‌کاری ما درباره اولیای الهی، چون آیت‌الله حسن‌زاده‌آملی آشکار است. رهبر معظم انقلاب، آیت‌الله خامنه‌ای در مقام ایشان می‌فرمایند:

استاد بزرگ همچون حضرت آقای حسن‌زاده آملی (دامت معالیه) که میان مراتب عالیہ علمی، و مقامات و فتوحات معنوی و روحی، جمع کردند، برای هر موسسه علمی و دانشگاهی و حوزه‌ای مغتنم و موجب افتخار است.^۲

در این نوشتار سعی بر آن شده تا خاطرات تحصیلی ایشان مورد تحلیل قرار بگیرد، نه آن‌که به صرف نقل خاطره‌ها عبور کنیم و یا خاطراتی را که از پیش منتشر شده، در قالبی دیگر و با نام جدید عرضه کنیم؛ بلکه در مرحله اول بایسته‌های تحصیلی را توضیح داده شده است و در مرحله دوم، خاطرات تحصیلی آن بزرگ مرد بیان می‌شود و در

۱. حماسه غدیر، ص ۱۵.

۲. آیت حسن (جشن‌نامه بزرگداشت استاد حسن‌زاده آملی) مقدمه.

مرتب به سوم به دنبال گوهرهای نهفته در آن خاطرات، ذره‌بین تفکر را می‌گردانیم؛ اما حقیقت آن است که:

قله قاف و عروج پشه‌ای هیهات هیهات

شهر سیمرغ این‌جا سخت لرزان است یاران^۱

خو علامه می‌فرماید: «اگر بیوگرافی این کم‌ترین را در مصاحبه دیدید، با شنیده‌اید و یا در مجلات خوانده‌اید، در حقیقت چنان است که عارف رومی فرموده است:

هر کسی از ظن خود شد یار من وز درون من نجست اسرار من

نیز خودم در ينبوع انبیاء ده تصیده تائیه‌ای به تازی است گفته‌ام:

و آنی لک الخُبر بحال و اما تازی

چُندتی لست تاسری ما بلجتی

یعنی تو از من چه خبر داری و حال این که کلاه دریای وجودم را

می‌نگری و دل آن را نمی‌بینی.»^۲

هرچند این سخن استاد علامه، از پرداختن به او پرو می‌دهد، اما

ناچار به قدر فهم، باید گفت و نوشت.

۱. دیوان اشعار، علامه حسن‌زاده آملی، غزل قله قاف، ص ۱۲۲.

۲. هزار و یک کلمه، ج ۲، ص ۴۶۹.

یک دهان خواهم به پهنای فلک تا بگویم وصف آن رشک ملک
ور دهان بام چنین و صد چنین تنگ آید در بیان آن امین
این قدر هم گر نگویم ای سَنَد شیشه دل از ضمیمی بشسکند

صد البته از تذکره و خاطرات درس آموز بزرگان دیگر نیز استفاده شده و گاه سخن از خاطرات تحصیلی نگارنده پیش آمده که در وصف آن باید گفت:

گفتم به عورشید که من چشمه نورم
دانند بزرگان که سزاوار سُها نیست

یادآوری این نکته ضروری است که مطالب بیان شده در کتاب، حاصل اندیشه‌های نگارنده است؛ از این رو آنچه در کتاب آمده الزاماً اندیشه‌های آیت‌الله حسن زاده نیست؛ هرچند همت بر آن بوده تا از زیست‌نامه علمی ایشان نهایت استفاده صورت پذیرد، چنانکه متن کتاب، گواه این ادعا است.

مبحث سوم: پیشینه تحقیق

عالمان دین، در طول تاریخ به دانش مدیریت در تحصیل توجه داشته‌اند و به نگاشتن رساله‌هایی با عناوینی مانند آداب التعلیم و آداب البَحْث پرداخته‌اند؛ از جمله آثاری که در این میان می‌درخشد، آداب المتعلمین، اثر حکیم نصیرالدین طوسی (۵۷۹-۶۷۳ق) است. این کتاب مورد اقبال حوزه های علمیه قرار گرفت و بزرگان بارها به ترجمه و شرح آن کتاب

پرداخته‌اند؛ این کتاب همچنین در ضمن کتاب جامع المقدمات جزء کتاب‌های درسی حوزه‌های علمیه قرار گرفته است.

در این میان کتاب منیه المرید فی آداب المفید والمستفید اثر شهید ثانی (م ۹۹۶ق) از درخشش خاصی برخوردار بوده است. این اثر به دست خود مؤلف مختصر و ترجمه شده است و توسط عبدالرحیم بن محمد علی تستری (م ۱۳۳۳ق) در اثری به نام محاسن الآداب به صورت منظوم درآمده است.

اما از آن جا که تدبیر در تحصیل به اختلاف زمان، مختلف می‌شود، کتاب‌های مدیریت در تحصیل نیز باید به روز نوشته شوند. به تعبیر حضرت امیرالمومنین (علیه السلام): «انما یزید الناس من زمانهم»؛ «مردم به اهل زمانشان بیش‌تر شباهت دارند تا به پدرانشان»^۱

امروزه نیز برخی پژوهشگران بر این مهم همت گمارده و به نگاشتن در این موضوع مشغول‌اند؛ در بخش چهارم کتاب، کتاب‌شناخت آثار معاصران در این زمینه آمده است.

مبحث چهارم: ساختار کتاب

این کتاب در یک مقدمه و چهار بخش تدوین شده است. بخش یکم، ذیل عنوان «مقام‌ها» به چهارده مقام در تحصیل می‌پردازد. این مقام‌ها به راهبردها و راهکارهای تحصیل دانش و تدبیر آموخته‌ها مربوط است.

۱. شرح نهج البلاغه، ج ۱۹، ص ۲۰۹.

مقام‌های مطرح‌شده در بخش یکم، عبارت است از: (۱) استاد، (۲) کتاب، (۳) مطالعه، (۴) سؤال، (۵) مباحثه، (۶) تکرار، (۷) قلم، (۸) تقریر، (۹) شرح، (۱۰) تحقیق، (۱۱) نقد، (۱۲) حاشیه‌نویسی (۱۳) جهت‌گیری در قبال نظام آموزشی و (۱۴) مدیریت نابسامانی.

بخش دوم، ذیل عنوان «منزل‌ها» به ده منزل معنوی پرداخته است. این منزل‌ها بیش‌تر به روحیاتی اشاره دارد که تخلق دانش‌پژوه بدان‌ها ضروری است. این منزل‌ها عبارتند از:

(۱) عطش و طلب، (۲) همت، (۳) صبر، (۴) استقامت، (۵) ترویج قلب، (۶) مصاحبت، (۷) وقف، (۸) نظم، (۹) مزاج، (۱۰) محاسبه.

بخش سوم، ذیل عنوان «مجاهدات» به پنج هدف اشاره کرده است:

(۱) تحصیل علوم دینی، (۲) برقراری نظام دینی، (۳) ترمیم و پالایش و پیشرفت، (۴) تبلیغ، (۵) تحقق مقام هدایت دین.

بخش چهارم، ذیل عنوان «پیوست‌ها» به پنج ضمیمه زیر پرداخته است:

(۱) زندگی‌نامه اجمالی علامه حسن‌زاده آملی.

(۲) آموزه‌ها (فهرستی از کتاب‌هایی که علامه حسن‌زاده محضر استادان خویش فراگرفته است)؛

(۳) روزشمار آثار (فهرستی از آثار قلمی استاد علامه به همراه تاریخ نگارش در این پیوست آمده است)؛

(۴) کتابنامه روش دانش‌پژوهی (فهرستی از کتاب‌هایی که در مدیریت تحصیل علوم دینی نوشته شده است)؛

(۵) اشک شوق پدر علامه حسن‌زاده (در این پیوست با الهام از پدر حضرت

علامه، والدین جوانان به استقبال از طلبه شدن فرزندشان، ترغیب شده‌اند). نگارنده در تمام مباحث کتاب همّت بر آن داشته تا از خاطرات تحصیلی علامه حسن زاده آملی به عنوان الگو بهره ببرد و در واقع دفتری از خاطرات تحصیلی آن بزرگمرد را جمع آوری کرده است. برخی از این خاطرات تا زمان جمع آوری در این مجموعه، در جایی ثبت نشده بود و از مجموع فایل های صوتی درس های علامه و از شاگردان ایشان جمع آوری شده است.

به هر حال، این نگارنده نیز یک مجموعه راهکار در کنار سایر مجموعه هاست که دوست دارم کمرسانی به طلاب گرامی در اثر تحصیل و پژوهش است.

در واقع خواننده گرامی نیز به مفاد آیه قرآن عمل می کند که فرمود: ﴿فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾؛ به سخن گوش فرا دهند و بهترین آن را پیروی می کنند. اینانند که خدایشان راه نموده و اینانند همان خردمندان^۱. وعده و بشارت الاهی به هدایت کنندگی حضرت حق، میسرین بررسی و تحقیق و مشورت است که از این رهگذر ظهور و بروز می کند.^۲

۱. زمر: ۱۸.

۲. صراط، ص ۱۹.